# MUSTAQILLIK DAVRI O‘ZBEK SHE’RIYATIDA BADIIY TAFAKKUR EVOLYUTSIYASI VA ESTETIK TAMOYILLAR

**Jizzax ilg‘or kasbiy mahorat texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi Rahmonova Dilobar G’ofurovna**
**Jizzax ilg‘or kasbiy mahorat texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi Saydullayeva Ruzigul Asrorbek qizi**

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqolada mustaqillik yillari o‘zbek she’riyatining g‘oyaviy-badiiy asoslari, taraqqiyot bosqichlari va undagi estetik tamoyillar evolyutsiyasi tadqiq etilgan. Milliy istiqlol ta’sirida o‘zbek she’riyatida yuz bergan tub burilishlar, an’anaviy va modernistik yo‘nalishlarning o‘zaro sintezi, shuningdek, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Shavkat Rahmon, Halima Xudoyberdiyeva kabi usta san’atkorlar hamda ulardan keyingi avlod vakillari ijodi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

**Kalit so‘zlar:** Mustaqillik davri, she’riyat, estetik tamoyil, lirika, modernizm, an’anaviylik, milliy o‘zlik, lirik qahramon, metafora, falsafiy tafakkur.

## *KIRISH*

**Mavzuning dolzarbligi:** Har qanday millatning ma’naviy uyg‘onishi, o‘zligini anglashi va ijtimoiy-siyosiy tafakkuridagi o‘zgarishlar, birinchi navbatda, uning adabiyotida, xususan, eng ta’sirchan janr bo‘lmish she’riyatda aks etadi. XX asrning oxirlarida O‘zbekistonning davlat mustaqilligiga erishishi nafaqat ijtimoiy-siyosiy hayotda, balki badiiy tafakkurda ham yangi bir davrni — Mustaqillik davri adabiyotini boshlab berdi. Bu davr she’riyati sho‘ro tuzumi mafkurasi qo‘ygan sun’iy to‘siqlar, qoliplar va "sotsialistik realizm" deb atalgan majburiy metod zanjirlarini parchalab tashladi. Shuning uchun ham mustaqillik davri o‘zbek she’riyatining g‘oyaviy-estetik tamoyillarini tizimli ravishda tadqiq etish

zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

**Tadqiqotning maqsadi va vazifalari:** Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi mustaqillik davri o‘zbek she’riyatining o‘ziga xos taraqqiyot qonuniyatlarini, g‘oyaviy-estetik yo‘nalishlarini va badiiy kashfiyotlarini yaxlit bir tizim sifatida o‘rganishdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi:

Istiqlol arafasi va mustaqillikning dastlabki yillaridagi she’riyatning ijtimoiy-pafosli xarakterini aniqlash;

She’riyatda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va falsafiy-tasavvufiy yo‘nalishlarning shakllanish jarayonini yoritish;

O‘zbek lirikasi tarkibidagi shakliy va mazmuniy o‘zgarishlar, xususan, an’anaviy aruz, barmoq vazni hamda erkin she’r (verlibra) munosabatlarini tahlil qilish;

Modernistik va postmodernistik tendensiyalarning o‘zbek she’riyatiga kirib kelishi va milliy zamin bilan sintezlashish xususiyatlarini aniqlash;

Yetakchi shoirlar ijodi misolida lirik qahramon ma’naviy olamining evolyutsiyasini ko‘rsatib berish.

**Tadqiqotning metodologik asosi:** Maqolani yozishda qiyosiy-tarixiy, garmenevtik, struktur-funksional tahlil metodlaridan hamda adabiyotshunos olimlar I.Sultonov, O.Sharafiddinov, U.Normatov, N.Karimov, Q.Yo‘ldoshev, D.Quronovlarning nazariy qarashlariga tayanildi.

## *I BOB. MUSTAQILLIK DAVRI SHE’RIYATINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ZAMINLARI*

### 1.1. 1980-yillar Oxiri va 1990-yillar Boshi: Uyg‘onish va Istiqlol Pafosi

Mustaqillik davri she’riyati birdaniga, bo‘sh joyda paydo bo‘lgani yo‘q. Uning ildizlari XX asrning 60-80-yillaridagi milliy uyg‘onish harakatiga borib taqaladi. Biroq, 1991-yilgi siyosiy mustaqillik adabiyotga mutloq erkinlik berdi. Bu davr she’riyatining ilk bosqichida (1991-1995-yillar) **ijtimoiy pafos, bayramona kayfiyat va hurlik hayqiriqlari** yetakchilik qildi.

Shoirlar uzoq yillar davomida aytish taqiqlangan haqiqatlarni, milliy kamsitilishlar alamini, Orol fojiasi, "Paxta ishi" deb nomlangan qatag‘onlar jarohatini baralla kuylay boshladilar. Abdulla Oripovning "Hukm", Erkin Vohidovning "Yaxshidir achchiq haqiqat..." kabi turkum she’rlari hamda o‘nlab yosh shoirlarning publitsistik pafosga yo‘g‘rilgan asarlari jamiyatni uyg‘otishga xizmat qildi. Bu davrda she’riyat minbar vazifasini bajardi.

### 1.2. 1990-yillar Ikkinchi Yarmi: Ichki Dunyoga Qaytilish va Tafakkur She’riyati

Dastlabki hayajonlar va publitsistik ruh asta-sekin o‘rnini chuqur falsafiy mushohadaga bo‘shatib berdi. Shoirlar tashqi erkinlikni qo‘lga kiritgach, endi insonning ichki erkinligi, ruhiy olami fojialari va murakkabliklariga e’tibor qaratdilar. Bu bosqichda she’riyatda realizm bilan birga lirik qahramonning o‘z-o‘zi bilan hisoblashishi, his-tuyg‘ularning intellektuallashuvi yuz berdi. Rauf Parfi, Shavkat Rahmon, Usmon Azim singari shoirlar she’riyatni balandparvoz so‘zlar yig‘indisidan tuyg‘ular fojiasiga aylantirdilar.

### 1.3. XXI Asr Boshi O‘zbek She’riyati: Polifoniya va Estetik Rang-baranglik

XXI asrga kelib o‘zbek she’riyatida chinakam rang-baranglik (polifoniya) shakllandi. Bu davrda an’anaviy mumtoz g‘azalchilik ham (masalan, Erkin

Vohidov, Jamol Kamol ijodida), sof barmoq vaznidagi xalqona lirika ham (Halima Xudoyberdiyeva, Iqbol Mirzo), shuningdek, dunyo adabiyoti tajribalariga tayangan modernistik izlanishlar ham (Fahriyor, Bahrom Ro‘zimuhammad, Go‘zal Begim) yonma-yon rivojlandi. Mafkuraviy yagonalik yo‘qolishi ijodkorga mutloq estetik tanlov erkinligini berdi.

## *II BOB. G‘OYAVIY-MAZMUNIY EVOLYUTSIYA VA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH*

### 2.1. Tarixiy Xotira va Ajdodlar Timsolining Badiiy Talqini

Mustaqillik davri she’riyatining eng katta yutuqlaridan biri — soxtalashtirilgan tarixdan voz kechib, haqiqiy milliy xotirani tiklash bo‘ldi. Sho‘ro davrida "bosqinchi" yoki "feodal qoldig‘i" deb qoralangan Amir Temur, Bobur, Jaloliddin Manguberdi, shuningdek, jadid bobolarimiz (Cho‘lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy) timsollari she’riyatning markaziy qahramonlariga aylandi.

Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramatik dostoni mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida tarixiy shaxs konsepsiyasini mutloqo yangi bosqichga ko‘tardi. Dastonda Amir Temur shunchaki jahongir emas, balki buyuk davlat arbobi, adolatparvar, millat taqdiri uchun qayg‘urgan, ichki ziddiyatlari va ruhiy azoblari bor jonli inson sifatida tasvirlandi.

Shoir Shavkat Rahmon ijodida esa tarixiy mavzu milliy g‘ururni uyg‘otish quroliga aylandi.

## *XULOSA*

Mustaqillik davri o‘zbek she’riyatini tadqiq etish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

**Mavzu va g‘oyaviy yangilanish:** Istiqlol sharofati bilan o‘zbek she’riyatida uzoq yillar davomida hukmronlik qilgan mafkuraviy qoliplardan butunlay voz kechildi. Milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash, Vatanga bo‘lgan samimiy muhabbat, inson erkinligi va ruhiyatining murakkab qirralarini tasvirlash she’riyatning bosh g‘oyasiga aylandi.

**Shakl va uslubiy rang-baranglik:** Bu davr poeziyasida an’anaviy aruz va barmoq vaznlari bilan bir qatorda, oq she’r, erkin she’r (sarbest) hamda jahon adabiyoti tajribalaridan kirib kelgan modernistik oqimlar elementlaridan unumli foydalanildi. Ijodkorlar ifodaning ochiq, obrazli va ramziy-majoziy usullaridan keng foydalana boshladilar.

**Avlodlar almashinuvi va o‘ziga xoslik:** Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi ustoz ijodkorlarning falsafiy teran she’riyati yangi bosqichga ko‘tarildi. Shuningdek, Halima Xudoyberdiyeva, Omon Matjon, Shavkat Rahmon, Usmon Azim, Xurshid Davron, IQbol Mirzo kabi shoirlar istiqlol ruhiyatini yorqin bo‘yoqlarda aks ettirdilar. Bugungi kunda ularning izidan borayotgan yosh ijodkorlar avlodi esa she’riyatga yangicha nigoh va dadil badiiy tajribalar olib kirdi.

**Falsafiylik va pafosning o‘zgarishi:** Mustaqillik davri she’riyatida balandparvozlik va quruq ritorikadan ko‘ra, insonning ichki kechinmalari, ijtimoiy hayotdagi ziddiyatlar, Yaratgan va borliq haqidagi falsafiy o‘y-mushohadalar ustunlik qiladi.

Umuman olganda, mustaqillik davri o‘zbek she’riyati xalqimizning ma’naviy yangilanish jarayonlarini o‘zida to‘la aks ettirgan, milliy an’analarga sodiq qolgan holda jahon adabiyoti andozalari darajasida rivojlanib borayotgan boy badiiy hodisadir.

***FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI***

1.SH.M. Niyatimiz ulug‘, ishimiz xayrli, kelajagimiz yorug‘. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

2.O‘zbekiston Respublikasining "Madaniyat to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020. Ilmiy-nazariy va adabiyotshunoslik asarlari

3.Karimov N. va boshqalar. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.

4.Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007.

5.Sharafiddinov O. Dovandagi o‘ylar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.

6.Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

7.Qo‘shjonov M. Qalb pokligi. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1995